

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я ОСВІТЯНИНА

Хаустова О.В.,
КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
ЗОР,
м. Запоріжжя

Відродження духовності нації в умовах ціннісної кризи привертає увагу до розвитку духовного потенціалу освітян. Духовний світ учителя і психолога є одним із джерел розвитку духовності учня, що зумовлює сконцентрованість наукових пошуків на проблемі сприяння освітянам у самовдосконаленні їх інтелектуальних, етичних та естетичних здібностей. Питання про шляхи збереження духовного здоров'я освітянина в умовах технологізації освіти знаходиться у площині сучасних психолого-педагогічних технологій.

Ознакою сучасності є впровадження технологічного підходу в науці, техніці та освіті. На відміну від промислових технологій, соціальні, які реалізуються в сфері освіти, спрямовані на зміну властивостей людини, є достатньо гнучкими та складними за організацією та здійсненням. Складність соціальних технологій обумовлена тим, що точно передбачити ефект конкретного впливу на людину неможливо. Особливо це стосується впливу на її духовну сферу.

Сутність, структуру та особливості освітніх, педагогічних, виховних та навчальних технологій вивчають такі науковці, як Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларін, О. Козлова, О. Пометун, В. Сластьонін, Г. Селевко та ін. Психологічні технології як технології, що використовуються для здійснення психологічного впливу в різних сферах діяльності розглядають Л. Карамушка, О. Козлова, В. Панок та ін. В. Боксгорн, С. Коновець,

О. Коваленко, О. Морозов, Д. Чернілевський розглядають креативні психолого-педагогічні технології у вищій школі.

Недостатньо висвітленою в сучасній науці залишається сутність таких креативних психолого-педагогічних технологій, які дозволяють розвивати духовний потенціал освітянина, характеристика яких є метою даної статті.

Розглянемо розуміння сутності психологічних, педагогічних і психолого-педагогічних технологій в сучасних наукових дослідженнях.

Психологічні технології, на думку О. Козлової, передбачають вироблення певних психологічних якостей і опосередковану передачу соціального досвіду, що пов'язаний з відтворенням алгоритмів мислення, дій та поведінки [3, с. 94]. В. Панок, вважає психологічну технологію цілісною методичною системою, що складається з трьох основних частин: діагностичної, інтерпретаційної (або пояснювальної), корекційної [4]. У свою чергу О. Шапран і В. Шапран визначають інноваційну психологічну технологію як науково-обґрунтовану систему дій, операцій та процедур, які забезпечують цілеспрямований та поетапний розвиток в особистості певних психологічних якостей та передачу їй досвіду соціальних взаємодій (спілкування, дії та взаємин) за допомогою впровадження інновацій.

М. Кларін вважає, що педагогічна технологія є системною сукупністю і порядком функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей. Г. Селевко характеризує педагогічну (освітню) технологію як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, що побудована на науковій основі, запрограмована за часом і простором, призводить до намічених результатів [6, с.4].

Слід зазначити, що дослідники в основу розуміння сутності педагогічних технологій вкладають відмінний один від одного зміст. Існують такі підходи, як акцентування процесу комунікації як основи навчання й виховання (Дж. Брунер, П. Кенес-Комоський та ін.), наукової організації навчального процесу (Д. Гасс, О. Богомолів та ін.), об'єднання засобів і

процесу навчання (О. Малібог, Т. Сакамото, Ф. Янушкевич), визначення раціональних способів досягнення поставленої мети (Н. Тализіна). В «Енциклопедії освіти» (за ред. В. Кременя) визначено декілька підходів до визначення педагогічної технології, які характеризують її сутність як раціональний спосіб досягнення свідомо сформульованої освітньої (навчальної, виховної) мети (М. Вулман, І. Лернер, Б. Ліхачов, П. Сікорський, Рада з педагогічних технологій Великої Британії); як науку (Г. Селевко); як педагогічну систему (В. Безпалько, С. Сисоєва, Д. Чернилевський); як педагогічну діяльність (А. Нісімчук); як системно-діяльнісний підхід до освітнього (навчального) процесу (Г. Еллінгтон, Н. Кузьміна, П. Мітчелл, Ф. Персиваль, О. Пехота, П. Самойленко); як систему знань (В. Генецинський, Т. Назарова, В. Онищук, Ю. Турчанінова, Національний центр програмованого навчання Великої Британії); як мистецтво педагога (І. Прокопенко, Н. Тализіна, В. Шепель); як модель (В. Ченцов); як засіб оптимізації та модернізації освітнього процесу (Ф. Янушкевич); як процесуальний компонент (складову) освітнього (навчального) процесу (М. Кларін); як інтегративний підхід до освіти (П. Мітчелл, Д. Фін) [2, с. 661].

Педагогічну технологію можна назвати інноваційною, якщо вона характеризується цілеспрямованим, систематичним й послідовним впровадженням в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів (І.М.Дичківська, Г.С. Селевко та ін.).

Д. Чернілевський дає авторське визначення категорії «креативна психолого-педагогічна технологія», сутність якої «полягає у творчому підході до вирішення проблеми педагогічного процесу у ході якого інтереси і цінність особистості є домінуючим компонентом організації і змісту навчальної діяльності» [5, с.324]. На думку дослідника, ознакою креативних психолого-педагогічних технологій є активна взаємодія суб'єктів освітнього

процесу на основі партнерських стосунків, організація різноманітних форм творчості, пошукової розумової діяльності. Специфічність креативної технології освіти полягає її спрямованості на розвиток здатності суб'єкта створювати й вилучати знання з одержаної інформації [5, с.325-326]. Зазначеним вимогам відповідають проблемні імітаційні, дослідницькі, ігрові, комп'ютерні, проєктивні, контекстні та інші моделі навчання, які передбачають використання різноманітних форм спільної, групової навчальної діяльності, організацію діалогічного спілкування і взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Серед інноваційних технологій, які відповідають вимогам до креативних психолого-педагогічних технологій, можна виділити особистісно орієнтовані технології (підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом його індивідуалізації та диференціації, створення атмосфери комфорту в процесі навчання, розширення простору співробітництва між викладачами та студентами на гуманному суб'єкт-суб'єктному рівні); технології розвитку творчості (стимуляції у студентів інтересу до пізнавальної діяльності за допомогою завдань творчого характеру); ігрові технології (імітації педагогічної діяльності в ігровій формі, використання різних навчально-педагогічних ігор); діалогові технології (вирішення в режимі діалогу питань проблемного характеру, що не мають однозначного вирішення в науці та практиці); проєктні технології (розв'язання різних проблем, стимулювання інтересу тих, хто навчаються, до самостійного здобуття певних знань, умінь і навичок); технології цілепокладання та життєтворення (усвідомлення цілей учительської професії, віра у свої можливості та власний успіх, сподівання на позитивні перспективи в майбутньому); тренінгові технології (систему діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання різних видів завдань, типових для людини з високорозвиненою мотивацією).

Висвітлюючи технології, які в післядипломному освітньому процесі здатні впливати на розвиток духовного потенціалу вчителів, слід відзначити такі, як педагогічні арт-технології (які впливають на естетичний бік духовного потенціалу), технології організації дослідницької діяльності, технології проблемного навчання, формування саногенного мислення (що розвивають розумову складову духовного потенціалу), технологію педагогічної підтримки, контекстні технології (які впливають на етичну складову духовного потенціалу), технології збереження здоров'я (духовного зокрема).

Духовне здоров'я педагогів та психологів є одним із найважливіших ресурсів особистості, що дозволяє зберігати інші види здоров'я та забезпечувати ефективну діяльність професіонала в галузі освіти. Сутність здоров'язберігаючих технологій розуміють як сукупність прийомів, методів, методик, засобів навчання і підходів до освітнього процесу, що дозволяють зберегти здоров'я людини. Якщо говорити про збереження духовного здоров'я педагога, то термін «духовне здоров'я» визначають як такий динамічний стан людини, який характеризується силою духу, жагою до життя й творчості, прагненням до пізнання, самопізнання, самовдосконаленням, високим рівнем культури, духовності, моралі й сумління (О. Євсєєва).

Метою здоров'язберігаючих технологій є забезпечення умов фізичного, психічного, соціального і духовного комфорту, що сприяють збереженню й укріпленню здоров'я суб'єктів освітнього процесу, їх продуктивній навчально-пізнавальній і практичній діяльності, заснованої на науковій організації праці й культурі здорового способу життя.

Серед завдань здоров'язберігаючих технологій слід підкреслити такі, як:

- 1) визначення впливу організації навчального процесу на здоров'я його суб'єктів;

2) створення умов, які забезпечують психічне здоров'я і комфорт суб'єктів шляхом:

- гуманізації й демократизації освітнього процесу;
- оптимізації навчального навантаження, обсягу інформації;
- переведення традиційної (інформативної) системи освіти в технологію навчальної, інтелектуально-перетворювальної, духовної, конструктивної, творчої діяльності, заснованої на поступовому підвищенні ступеню наукової абстракції знань;

3) реалізація наукової організації навчальної праці, харчування та відпочинку суб'єктів;

4) створення максимально можливих санітарно-гігієнічних умов;

5) включення суб'єктів в усвідомлену діяльність з формування культури здорового способу життя;

6) створення в навчальному закладі ієрархічної системи управління й моніторингу здоров'язберігаючих технологій в освіті;

7) формування культури здорового способу життя суб'єктів в навчальному та позанавчальному освітньо-виховному середовищі;

8) впровадження програмного, інформаційно-комп'ютерного на навчально-методичного забезпечення з проблем здоров'язберігаючої системи освіти;

9) здійснення психологічного супроводу освіти;

10) створення досконалої системи оздоровлення педагогів;

11) створення оптимальних умов для реалізації інноваційних форм формування фізичної культури вчителя.

Характеризуючи концептуальні основи технологій збереження здоров'я, зупинимось на провідній ідеї, філософській основі, методологічних орієнтирах, теоретичному фундаменті та основних принципах.

Провідною ідеєю є побудова системи умов для збереження здоров'я засобами навчання й виховання на основі цілісного розуміння їх сутності, психолого-фізіологічних процесів. Філософська основа технологій

збереження здоров'я представлена філософськими положеннями про єдність тілесного, інтелектуального і духовного у структурі особистості. Методологічними орієнтирами є системний, культурологічний, особистісно-діяльнісний підходи в освіті. Теоретичний фундамент даних технологій представляють теорії особистості, діяльності, спілкування, теорії навчання й виховання, фізичної культури й здорового способу життя, технології їх формування, теорії управління. Принципами, які покладено в основу здоров'язберігаючих технологій є такі:

- принцип природовідповідності, який вимагає відповідності освітньої технології природним закономірностям, можливостям розвитку людини;
- принцип інтеграції, який забезпечує органічну єдність впливів з метою навчання і виховання особистості в умовах, сприятливих для фізичного, психічного, духовно-морального здоров'я;
- принцип гуманізації, посилення уваги до особистості як найвищої соціальної цінності;
- принцип диференціації та індивідуалізації навчання й виховання, створення умов для повного прояву і розвитку здібностей кожної особистості;
- принцип демократизації, створення передумов для розвитку активності, ініціативи й творчості учнів і вчителів;
- принцип наукової організації навчально-трудової діяльності суб'єктів освітнього процесу;
- принцип взаємозв'язку і взаємовпливу соціального середовища і особистості.

Післядипломний педагогічний процес в контексті збереження духовного здоров'я педагогів має відповідати певним вимогам:

- враховувати індивідуальні (інтелектуальні, емоційні, мотиваційно-ціннісні та інші) особливості педагога тощо.

- попереджувати надмірне інтелектуальне й нервово навантаження під час засвоєння навчального матеріалу, досягати оптимальних результатів навчання за мінімальних витрат часу і сил тих, хто навчається;

- забезпечувати такий підхід до освітнього процесу, що сприяє підтримці саногенного мислення, здорового способу життя, морально-психологічного клімату в педагогічному колективі;

- навчати педагога самостійно зберігати власне духовне, фізичне, психічне, соціальне здоров'я, захищати себе від стресів, навчати засобам психологічного самозахисту (М.Поташнік).

Реалізація технологій збереження здоров'я відбувається на основі уявлень педагогіки оздоровлення про здорову людину, яка є не тільки ідеальним еталоном, але й нормою розвитку, яку можливо практично досягти. Здорова людина розглядається у якості цілісного тілесно-духовного організму. Оздоровлення трактується не як сукупність лікувально-профілактичних заходів, але й як форма розвитку, розширення психофізіологічних можливостей людей. Індивідуально-диференційований підхід є вимогою до застосування технологій збереження здоров'я (духовного зокрема) в освітній практиці. Крім цього, необхідними є наступні заходи:

- формування поведінки й мислення людини, що забезпечує охорону і укріплення духовного здоров'я;
- формування індивідуальної системи звичок, яка забезпечує необхідний рівень життєдіяльності, виконання обов'язків і вирішення особистих проблем і запитів;
- створення особистої науково обґрунтованої системи ставлень до світу і себе, яке забезпечує комфортне самопочуття;
- засвоєння моделі поведінки в конкретних умовах життя, що зменшує ризик виникнення стресів, негативних емоцій, роздратування, засудження, образ тощо;

- організація життя, яке забезпечує достатній та оптимальний обмін людини з середовищем.

У контексті збереження духовного здоров'я педагога особливий інтерес викликає технологія формування саногенного мислення (Ю. Орлов), яка передбачає створення умов для самовдосконалення: гармонії рис, згоди з самим собою, оточенням, відкидання шкідливих звичок, управління своїми емоціями, контроль власних потреб; зменшення внутрішнього конфлікту, напруженості, попередження захворювань.

За цією технологією необхідно сприяти розвитку в людини вкрай необхідних для відчуття гармонії ставлень та вмінь:

- любити себе, не вважати себе нерозумними, некрасивими, не злитися на себе, якщо відчуваєш страх;
- правильно інтерпретувати поведінку інших, розуміти настрій;
- говорити про свої почуття (я люблю, я боюся...);
- цікавитися і ставити питання;
- сприймати світ більш реалістично;
- довіряти;
- знати, в чому можна покладатися на іншого;
- думати самому;
- говорити "ні".

Для створення передумов формування таких ставлень та вмінь необхідним є застосування тренінгових методів та застосування технології педагогічної підтримки. Технологія педагогічної підтримки - педагогічна технологія, яка дозволяє здійснити перехід від актуальних проблем до потенційного розвитку, використовує проблему для розвитку рефлексії, аналізу можливостей, проблем, проектування, навичок переходу до позиції управління у відношенні до проблеми. Основною ідеєю педагогіки підтримки є зміна позиції викладача з «боротьби з...» на «я допоможу тобі...» . Сутністю підтримки є допомога у подоланні ускладнень, проблем, орієнтуючись на наявні реальні і потенційні можливості, здібності людини,

розвиваючи потребу в успішності самостійних дій; допомога в оволодінні способом визначення і вирішення власних проблем, які не дозволяють їй бути самою собою, повноцінно жити й навчатися, працювати. Особливістю застосування педагогічної підтримки є спрямованість на перетворення утруднень в ситуацію, яка розвиває, надає досвід для вирішення проблем. З метою розвитку духовного потенціалу викладач формує такий досвід вирішення проблем на основі усвідомлення загальнолюдських цінностей, духовних потреб учасників ускладненої ситуації; рефлексії духовного смислу взаємодії, лінії поведінки. Формами підтримки є індивідуальна, групова, пряма і непряма. У післядипломному процесі така підтримка будується, як спільне обговорення й визначення особистих інтересів і мети педагогів (через рефлексію, зіткнення її реальних «хочу» і спроби їх поєднати). Наступним кроком є вибір одного з варіантів цього поєднання як мети й способів майбутньої діяльності (самовизначення). У взаємодії викладача і слухача відбувається обговорення умов, за яких треба здійснювати обраний варіант (тут іноді може виникнути ситуація повернення на 1 і 2 етапи, можливе перевизначення, корекція раніше обраної мети або підтвердження правильності початкової); обговорення й планування необхідних дій з реалізації замисленого (проектування діяльності); можливою є угода про необхідні та можливі форми взаємодії в період реального здійснення задуму.

Висновки. Нагальною потребою сьогодення є впровадження в післядипломний педагогічний процес креативних психолого-педагогічних технологій, які здатні здійснити формуючий вплив на духовне здоров'я освітян. Серед таких технологій особливу роль відіграють особистісно орієнтовані технології, педагогічні технології, педагогіка підтримки та технології збереження духовного здоров'я педагогів.

Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні особливостей розвитку духовного потенціалу освітянина в умовах технологізації освіти.

Література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М.Дичківська. – Київ: Академвидав, - 2004. – 220 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Козлова А. А. Психотехнологии как средство формирования субъектной позиции клиента системы профконсультирования: дис. канд. психол. наук: 19.00.13 / Александра Александрова Козлова. – М., 2002. – 216 с.
4. Панок В. Г. До побудови теоретичних засад української практичної психології // Проблеми розвиваючого навчання: Матер. I та II Міжнар. Конф. / За ред. академіка С. Д. Максименка. – К., 1997. – С. 344 – 351.
5. Педагогіка вищої школи: Підручник. / Д.В.Чернілевський, І.С.Гамрецький, О.А.Зарічанський, І.М.Пшеничнюк. За ред. Д.В.Чернілевського. – Вінниця: АМСКП, Глобус-Прес, 2010. – 408 с.
6. Селевко Г. К. Альтернативные педагогические технологии / Герман Константинович Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 224 с. – (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).
7. Шапран О., Шапран В. Інноваційні технології в педагогіці та психології: їх сутність та різновиди // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 12. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2010. – С.147-153.